

УДК 631.1

*Бержанір І.А., к.е.н., старший викладач кафедри фінансів і кредиту
Уманського національного університету садівництва*

ДІАГНОСТИКА РЕНТАБЕЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ

В статті узагальнено трактування економічної сутності рентабельності підприємства, розглянуто методичні аспекти формування системи показників її оцінки, проаналізовано індикатори рентабельності підприємств України за видами економічної діяльності та наведено напрями її підвищення. Методологічною основою дослідження є фундаментальні основи економічної теорії, законодавчі та нормативні акти України з питань оцінки фінансової діяльності підприємств, теоретичні та науково-практичні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців із проблем теорії та практики управління прибутковістю підприємств. Практична значущість роботи полягає в обґрунтуванні методичних підходів до аналізу рентабельності підприємств, що включають систему ключових індикаторів і дозволяють своєчасно виявити необхідність зміни пріоритетів в управлінні прибутковістю підприємств.

Ключові слова: фінансовий стан, рентабельність, власний капітал, сукупний капітал, прибутковість, активи, рентабельність сукупного капіталу.

Табл. 2, рис. 1, літ. 10.

Бержанір И.

ДИАГНОСТИКА РЕНТАБЕЛЬНОСТИ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ УКРАИНЫ.

В статье обобщены трактовка экономической сущности рентабельности предприятия, рассмотрены методические аспекты формирования системы показателей ее оценки, проанализированы индикаторы рентабельности предприятий Украины по видам экономической деятельности и приведены направления ее повышения. Методологической основой исследования являются фундаментальные основы экономической теории, законодательные и нормативные акты Украины по вопросам оценки финансовой деятельности предприятий, теоретические и научно-практические исследования отечественных и зарубежных ученых по проблемам теории и практики управления доходностью предприятий. Практическая значимость работы заключается в обосновании методических подходов к анализу рентабельности предприятий, включающих систему ключевых индикаторов и позволяют своевременно выявить необходимость изменения приоритетов в управлении доходностью предприятий.

Ключевые слова: финансовое состояние, рентабельность, собственный капитал, совокупный капитал, доходность, активи, рентабельность совокупного капитала.

Berzhanir I.

THE ANALYSIS OF PROFITABILITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE.

The interpretation of the economic essence of the enterprise profitability is summarized in the article, methodical aspects of forming the system of evaluation indices are considered, profitability indicators of Ukrainian enterprises by the types of economic activity are analyzed and ways of its improvement are presented. The methodological basis of the research is the fundamentals of economic theory, laws and regulations of Ukraine on evaluation of financial activity of enterprises, theoretical and scientific-practical investigations of domestic and foreign scholars on the issues of theory and practice of management of the enterprise profitability. The practical significance of the research lies in the substantiation of methodical approaches to analysis of the enterprises profitability, which include a system of key indicators and allow to detect the need to change the priorities in enterprises profitability management.

Keywords: financial state, profitability, equity capital, aggregate capital, revenue position, assets, aggregate capital profitability.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання найактуальнішою проблемою є підвищення ефективності діяльності усіх галузей виробництва, оскільки екстенсивні чинники росту суспільного виробництва стають все більш обмеженими. В той же час ринкові умови господарювання посилюють роль і значення удосконалення виробничих відносин та господарського механізму у формуванні ефективного конкурентоспроможного виробництва, здатного забезпечувати продовольчу безпеку країни та нарощувати експорт окремих видів продукції і продовольства, що збільшить внесок в економіку країни. Тому підвищення економічної ефективності виробництва в контексті взаємопов'язаної системи показників, які відображають різні умови і сторони діяльності підприємств, є актуальною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підвищення рентабельності як показника економічної ефективності діяльності підприємств знайшли своє відображення в працях вітчизняних та

зарубіжних вчених-економістів: Л. Бернштейна, М. Білик, М. Коробова, Я. Костецького, Г. Савицької, О. Шеремета [1–6] та інших вчених.

Невирішені складові загальної проблеми. Однак незважаючи на різноплановість та глибину проведених досліджень щодо оцінки рентабельності підприємств та управління нею, недостатньо вивченими залишаються питання співвідношення рентабельності з іншими характеристиками фінансового стану підприємства, встановлення нормативних значень для коефіцієнтів рентабельності.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є систематизація методичних підходів до оцінки рентабельності підприємства, аналіз рентабельності підприємств на основі розрахунку показників та визначення напрямів її підвищення.

Результати дослідження. В сучасних умовах велике значення приділяється комплексній оцінці роботи суб'єктів господарювання, яка характеризує їхню діяльність шляхом вивчення сукупності показників, що відображають усі аспекти господарських процесів, на підставі яких можна зробити висновки про результати їх роботи. Важливим показником при поточному плануванні виробництва, а також при визначенні фінансового стану підприємства є показники рентабельності.

Будучи узагальнюючим показником економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, рентабельність відображає ефективність спожитих виробництвом ресурсів галузі – трудових, земельних, матеріальних, рівень керування й організації виробництва та праці, кількість, якість і результати реалізації продукції, можливості здійснення розширеного відтворення й економічного стимулювання працівників [7].

Рентабельність як показник дає уявлення про достатність чи недостатність прибутку порівняно з іншими окремими величинами, які впливають на виробництво та реалізацію та взагалі на фінансово-господарську діяльність підприємства [8].

Рентабельність – це індикатор, який характеризує ефективність фінансово-економічного механізму та прибутковість діяльності підприємства в умовах жорсткої ринкової конкуренції, а також світової економічної кризи. Вона відображає адекватність системи управління та доцільність управлінських заходів у процесі функціонування виробничо-торговельного підприємства.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі [1, 5, 9] застосовується безліч показників рентабельності, які з різних позицій характеризують прибутковість діяльності підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Показники аналізу рентабельності підприємства

№ з/п	Показник	Визначення	Норматив	Економічна суть
1.	Коефіцієнт рентабельності активів	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 1 ряд. 280	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує обсяг чистого прибутку на одну гривню активів та характеризує ефективність використання активів
2.	Коефіцієнт рентабельності продукції	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 2 ряд. 040	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує обсяг чистого прибутку на одну гривню реалізованої продукції
3.	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 1 ряд. 380	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує частку чистого прибутку у власному капіталі та характеризує ефективність вкладення коштів у підприємство
4.	Коефіцієнт рентабельності діяльності	ф. 2 ряд. 220 або ряд. 225 / ф. 2 ряд. 035	Повинен мати тенденцію до збільшення	Показує наявність можливостей підприємства до відтворення та розширення виробництва і характеризує прибутковість діяльності підприємства

Таким чином, аналіз рентабельності полягає в дослідженні рівнів і динаміки фінансових коефіцієнтів рентабельності, що є відносними показниками фінансових результатів діяльності підприємства.

З метою більш якісного аналізу прибутковості сфер економіки проаналізуємо рентабельність підприємств за видами економічної діяльності (рис. 1).

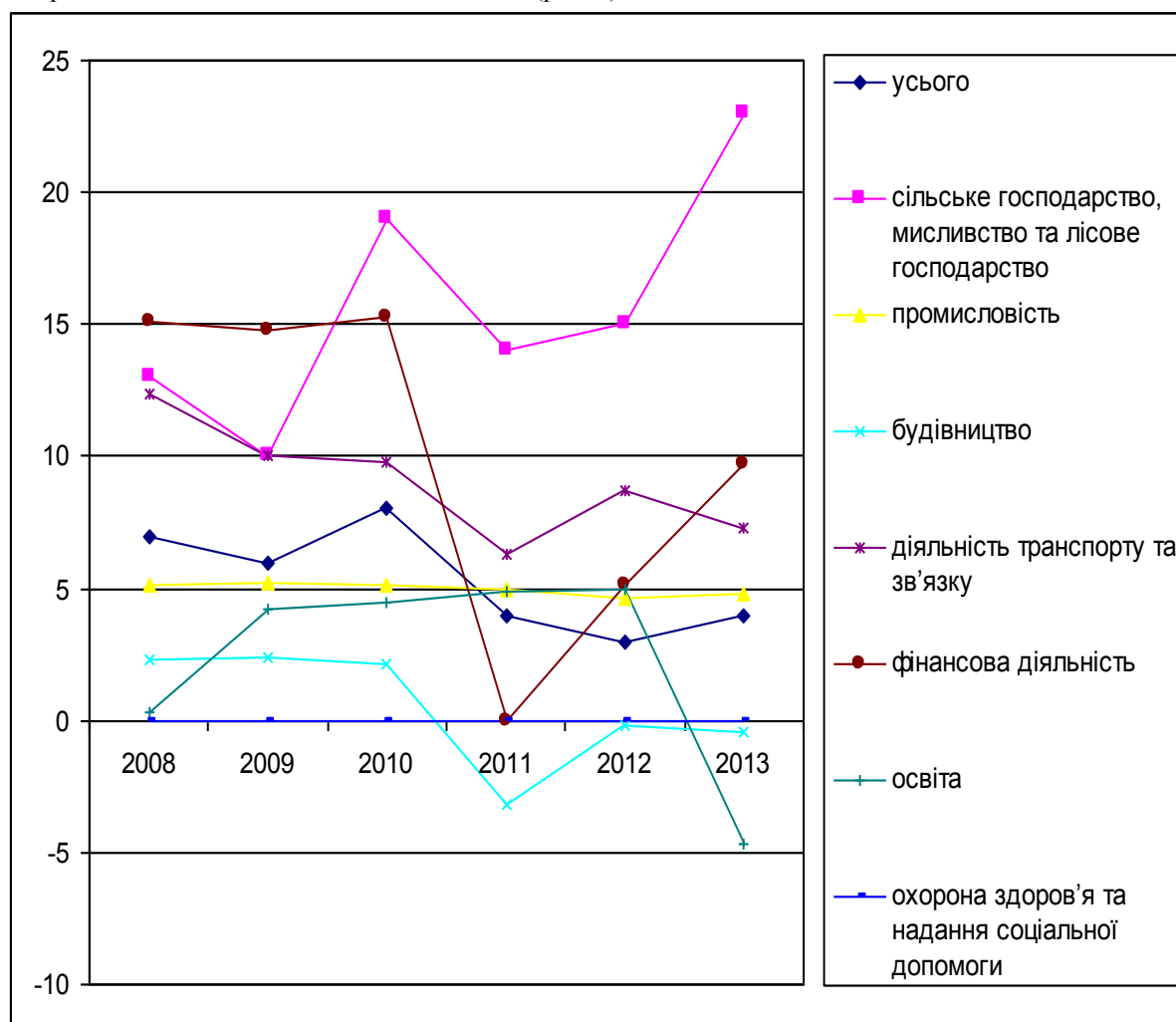

Рис. 1. Динаміка рентабельності діяльності підприємств за видами економічної діяльності у 2008–2013 рр., %

Аналіз даних рис. 1 свідчить, що загальний рівень рентабельності суб'єктів господарювання за аналізований період знижувався в середньому на 7,3 % щорічно і на кінець 2013 р. становив лише 4,1 %.

Причому найбільш ефективно з точки зору генерування прибутку на 1 доходів працювали підприємства сфер сільського господарства і транспорту та зв'язку. Так, на 1 грн. доходу суб'єкти сільського господарства отримували в середньому 15,4 коп. прибутку, суб'єкти сфери транспорту та зв'язку – 9 коп. прибутку.

Характеризуючи рентабельність діяльності суб'єктів господарювання, зазначимо, що обсяги прибутку сформовані підприємствами по відношенню до авансованого сукупного капіталу у виробництво є набагато нижчими за рівень операційної рентабельності даних підприємств (табл. 2).

У середньому в масштабах економіки країни лише 3 коп. прибутку припадало на 1 грн. авансованого у виробництво сукупного капіталу, причому дана частка знижувалася у період 2007–2010 рр. Як і за попереднім видом рентабельності, найкращим рівнем окупності капіталу характеризувалася сфера сільського господарства із рівнем ROA – 12,4 % на кінець 2010 р.

Досить високі показники ROA, особливо в докризовий період, спостерігалися також у сфері фінансів (в середньому 20,9 %). Найгірші показники станом на кінець 2013 р. спостерігалися у сферах надання комунальних послуг (– 8,9 %), операцій з нерухомим майном (– 2,6 %), діяльності готелів та ресторанів і будівництва (– 2,2 % відповідно). Від'ємні значення свідчать про нераціональність використання власного і позикового капіталу в цих сферах.

Таким чином, протягом 2008–2013 рр. підприємства України демонстрували низький рівень ефективності господарської діяльності, а отримані фінансові результати не дозволяли здійснювати поповнення власного капіталу за рахунок реінвестування прибутку в обсягах, необхідних для відновлення фінансової стійкості, посилення поточної та перспективної платоспроможності, покращення якості майнового стану в частині оновлення основних засобів та задоволення інвестиційних потреб розширення виробництва.

Таблиця 2

Рентабельність сукупного капіталу (ROA), %*

Вид економічної діяльності	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	6,6	9,5	16,7	5,5	5,7	12,4
промисловість	5,6	6,3	6,5	2,3	-0,5	2,3
будівництво	1,9	3,2	2,0	-5,5	-2,3	-2,2
торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	3,5	3,6	4,1	-4,6	-1,0	2,0
діяльність готелів та ресторанів	1,2	-0,9	0,0	-9,0	-3,8	-2,2
Діяльність транспорту та зв'язку	7,8	5,8	6,0	1,8	3,7	3,1
фінансова діяльність	17,7	22,7	26,4	16,9	-18,2	7,7
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1,0	2,2	8,0	-1,4	-1,0	-2,6
освіта	13,8	11,4	6,6	5,1	4,1	5,1
охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,5	0,5	-0,1	-1,6	-0,6	-0,3
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	0,5	4,5	2,2	-6,9	-11,4	-8,9
Усього	4,8	5,3	7,1	0,3	-1,2	1,5

*Джерело [10]

Висновки. В умовах ринку проблема ефективності виробництва є вирішальною для будь-якої галузі економіки. Проте ефективність у кожній галузі національного господарства має свою специфіку. Зокрема, важливішими чинниками зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва є переведення його на сучасну індустріальну основу, активізацію інвестиційної діяльності та інноваційних ідей тощо.

Актуальним завданням підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є формування паритетних цін на витратні матеріальні ресурси та на сільськогосподарську продукцію за природно-кліматичними зонами з врахуванням фактичних витрат виробництва, що дасть можливість дещо вирівняти норму рентабельності різних галузей національного господарства, усунути невиправдано високий рівень прибутковості окремих з них, надати рівні можливості одержання чистого доходу, росту обсягів та ефективності виробництва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бернстайн Л. Анализ финансовой отчетности / Пер. с англ. / [Л. Бернстайн]; под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 624 с.
2. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: [навч. посібник] / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Питуляк, Н. Ю. Невмержицька. – К.: КНЕУ, 2005. – 592 с.

3. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства: [підручник] / М. Л. Коробов. – К. – 2002. – 380 с.
4. Костецький Я. І. Рентабельність як показник ефективності сільськогосподарського виробництва аналіз / Я. І. Костецький // Всеукраїнський науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. – 2012. – № 2[28]. – С. 98-100.
5. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г.В. Савицкая. – Минск: Новое знание, 2002. – 704 с.
6. Шеремет О. О. Фінансовий аналіз: [навч. посібник] / О. О. Шеремет. – К.: Кондор, 2005. – 458 с.
7. Финансовый менеджмент. Теория и практика / И. Т. Балабанов, Е. В. Быкова, и др.; под ред. Е. С. Стояновой. – М., 1997. – 574 с.
8. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 181–191.
9. Яцишин Н. Методика аналізу фінансового стану підприємства / Н. Яцишин // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету „Економічна думка”, 2013. – Вип. 10. – Ч. 4. – С. 439–44.
10. Фінансовий стан підприємств України: аналітичний статистичний огляд / І. О. Школьник, С. В. Леонов; І. М. Боярко та ін. Державний вищий навчальний заклад „Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми: ДВНЗ „УАБС НБУ”, 2013. – 69 с.